

Jovan J. MARTINOVIC

Dva svjedočanstva o Boki Kotorskoj s početka XIX vijeka

Prilikom studijskog boravka u Veneciji, tokom mjeseca aprila 1970. godine, između ostalih veoma dragocjenih dokumenata o prošlosti Boke Kotorske, pronašli smo u biblioteci venecijanskog pomorskog muzeja Museo Storico Navale dva manuskripta iz početka XIX vijeka sa podacima koji su direktno vezani za ovaj kraj. Nažalost, niti jedan od ovih manuskripata nije datiran ni potpisan, ali se na osnovu sadržaja i opisanih događaja može procijeniti da nisu stariji od početka francuske okupacije Boke.

Prvi dokument nosi naslov: »Popolazione della Dalmazia ed Albania« a zaveden je u biblioteci Museo Storico Navale pod br. A — 114 (stari broj 7856). Pisan je na listovima bez linija veličine 41×27 cm, međusobno prošivenim i uvezanim u obične kartonske korice. Pisan je italijanskim jezikom, a sadrži popis stanovništva na teritoriji Boke Kotorske s Budvom i Paštrovićima, koji je kraj činio peti distrikt u tadašnjoj administrativnoj podjeli Dalmacije i takozvane Albanije. Inače statistika izgleda ovako:

Distrikt	Oblast	Opština	Razred	Stanovništvo	Primjedba
1	2	3	4	5	6
5-ti 1-va		Cattaro		2.486	Perasto e Risano sono in situazione conveniente forse per un separato Cantone.
		Perasto		1.793	
		Giurich		260	
		Sterpelipse		159	
		Costagnizza		287	
		Risano		1.786	

1	2	3	4	5	6
C a t t a r o	C a t t a r o	Crivossie		695	Esami locali in- dicheranno una tal convenienza
		Ledenizza		332	
		Ubli		770	
		Percagno		1.541	
		Dobrota		1.626	
		Stolivo		1.398	
		Xuppa		4.566	
		Cartoli		922	
		Lustizza		934	
		Oraovazzi		1.206	
		Morigno		1.124	
		Spigliari		80	
		Scagliari		710	
		Mulla		820	
		Cavaz		405	
		Mercevaz		132	
		Teodo		656	
		Lustizza ¹⁾		922	
Lepetane		419			
Liessevich		116			
Bogdassich		620			
Totale del Cantone				26.765	

1	2	3	4	5	6
5-ti	2-ga	Castel Nuovo		126	
		Topla		1.601	
		Merine		669	
		Morides		804	
		Zaticevene		356	

¹⁾ Uvedena po drugi put i to sa pogrešnim brojem stanovništva, o čemu će u daljem tekstu biti više riječi.

1	2	3	4	5	6
Cattaro	Castel Nuovo	Trebesin		414	
		Drenovich a			
		Cameno		504	
		Sliebi		252	
		Poi e			
		Braicovo		730	
		Sasovich		407	
		Cuti		720	
		Combur		410	
		Baosich		540	
		Bianca		792	
		Crusevize		428	
		Josizza		316	
Totale del Cantone				9.069	

1	2	3	4	5	6
Cattaro	3-ča Budua	Budua		326	
		Pastrovichio		2.900	
		Braichi		476	
		Pobori		340	
		Maine		630	
		Babindol		80	
		Prievor		146	
		Totale del Cantone			
Totale del Distretto				40.732	

Iako ova statistika nije kompletna, odnosno, ne pruža neko veće obilje podataka kakvo možemo naći u statističkim izvještajima nešto ranijeg vremena,²⁾ ipak nam daje svojevrsnu sliku stanja u ovom kraju na osvit XIX vijeka. Očigledno je da je rađena na brzinu, pa se provukla i jedna greška; naime, naselje Luštica je uvedeno dva puta, i to jednom sa 934 stanovnika, a drugi put sa 922 stanovnika, te se stoga mora ispraviti konačna suma stanovnika ove oblasti, ili tzv. »petog distrikta«, na ukupno 39.810 duša, umjesto 40.732, a broj stanovnika »prve oblasti« Kotora na 25.843 osobe, umjesto 26.765, kako je navedeno u statistici.

Drugi manuskript je po obilju podataka iz početka XIX vijeka daleko značajniji. Zaveden je u biblioteci Museo Storico Navale pod brojem A — 115 (stari broj 7855). I ovaj spis je pisan na gruboj hartiji bez linija, listovi su veličine 41×27 cm, međusobno su prošivjeni i uvezani u obične kartonske korice.³⁾ Naslov manuskripta, pisanog francuskim jezikom, glasi: »Tableau de la Dalmatie, de Raguse et de Cataro«. Kako ovaj dokument, pored vrlo sažetog ali ne manje interesantnog opisa većeg dijela naših zemalja, sadrži i opis događaja iz vremena ruske vojne intervencije u Boki Kotorskoj i pokušaja francuske napoleonovske vojske da preuzme ovaj kraj, smatrali smo uputnim da ga donesemo ovdje u cjelini, u prevodu koji glasi:

PRIKAZ DALMACIJE, DUBROVNIKA I KOTORA

Slika obala Dalmacije, kraja oko Dubrovnika, Boke Kotorske i Istre sa nekoliko detalja o Bosni, Srbiji, Crnoj Gori i Albaniji.

D a l m a c i j a

Njena veličina

Ova pokrajina je 250 milja duga, a 30-40 milja široka. Graniči se na sjeveru sa Bosnom i Morlakijom, na zapadu i jugu sa zalivom Venecije (»per le golphe de Venise«), a na istoku Srbijom i krajem oko Dubrovnika.

Stanovništvo

Stanovništvo, ubrajajući tu i ono sa ostrva, broji oko 250 hiljada duša, ali je potrebno napomenuti da je ovaj dio bivše mletačke države u posljednje vrijeme Republike bio veoma loše upravljani i stoga najmanje naseljavan.

²⁾ Uporedi: Gligor Stanojević, Nekoliko statističkih podataka o Boki Kotorskoj iz sredine XVIII st., Spomenik SAN, CV, Beograd, 1956, str. 27-40.

³⁾ Kseroks (suha) kopija ovog dokumenta dobivena je iz Venecije dobrotom sig. Carlo Ramelli, sekretara Museo Storico Navale, na čemu mu i ovom prilikom zahvaljujem, i nalazi se u Arhivskom odjeljenju Pomorskog muzeja Kotor, zavedena pod br. B-14/79.

Vojni izvještaj

Ova pokrajina bogata je gradovima i tvrđavama. Najznačajniji su gradovi Zadar, Split, Šibenik, Trogir i tvrđava Klis. Što se tiče ostrva, ona su mnogobrojna, ali ima malo tvrđava koje su dobro utvrđene, a ktome su ova utvrđenja uglavnom u veoma lošem stanju.

Njegova Eminencija general Marmont, koji je vrhovni komandant armije u Dalmaciji, ima svoj glavni stan u Splitu. Njegova armija broji od 10 do 12 hiljada ljudi. Živež se dovozi iz Bosne. Utvrđena mjesta su za neko vrijeme snabdjevena, pa i kada more ne bi u ovom trenutku bilo slobodno, trupe u ovoj pokrajini ne oskuđevaju u ničemu.

Glavni proizvodi

Oblast Dalmacije, iako uglavnom neplodna, proizvodi vina i ulja mnogo više nego što ga treba za potrošnju u zemlji, ali žita ima samo za 8 mjeseci u godini.

Ribolov

Ribolov tuna i sardela je objekt velikog interesa za njene stanovnike. U njemu se postižu značajni uspjesi. Pokušalo se takođe vaditi koral, kako je to rađeno ranije; međutim, poslije nekog vremena zanemarena je ova oblast nacionalne industrije koja bi mogla postati kasnije jedan od izvora napretka te oblasti.

Solane

Postoje solane na ostrvu Pagu, koje su dosta dobro uređene i čiji proizvodi mogu postati predmet žive trgovine sa Turcima u Bosni, uslijed rijetkosti ovog artikla u Turskoj.

Trgovina

Stanovnici Dalmacije održavali su prije značajnu trgovinu sa Turskom, Italijom i Njemačkom. U tom cilju uspostavili su u Bosni više skladišta sa italijanskim i njemačkim proizvodima. Ovi proizvodi zamjenjivali su se za robu iz Turske, koja je bila stalno upućivana u Zadar ili Split, da bi kasnije bila otposlata u Italiju ili Njemačku. Turska je nudila značajne količine lana, svile, kože, kozje dlake, grubog prediva, voska, životinjskog loja, pepela, drveta za gradnju, raznih vrsta smole, spužvi, datulja, smokava, suvog grožđa itd. Ova trgovina je prolazila, kako je već rečeno, preko Venecije i Trsta za Italiju i Njemačku, odakle su dovoženi: sukno, platno, ogledala, na-

mještaj, papir, kudelja, likeri i strana vina, sve vrste prehrambenih proizvoda i velika količina luksuzne robe.

Ova trgovina bila je ranije veoma napredna, ali treba priznati, na sramotu Dalmatinaca, da su je u posljednje vrijeme Republike veoma zapustili. Ona bi se mogla ponovo uspostaviti i učiniti još naprednijom osnivajući u ovom kraju manufakture. Tada ne bi bilo potrebe za stranom robom i čitav ovaj kraj, iako po prirodi siromašan, postao bi bogat zahvaljujući industriji.

Konzuli, postepeno postavljeni širom Levanta, zaštitivali bi nova preduzeća, koja bi se tokom vremena uvodila, te bi trgovina Dalmacije, sada tako ograničena, mogla postati jednog dana zaista cvatuća i proširiti se nadaleko.

OBLAST DUBROVNIKA

O Dubrovačkoj oblasti

Njena veličina

Teritorij Dubrovnika je veoma usko primorje, koje se proteže dužinom obale Jadranskog zaliva, zahvatajući prostor od oko 200 italijanskih milja, od vrha poluostrva Pelješac (Sabioncello) do ogranaka Konavala (Canali). Najveća širina iznosi 10—12 milja, ali ima mjesta gdje nije veća od dvije milje, kao u zavijutku kod starog Dubrovnika (Vieux-Raguse = Cavtat).

Ova država graniči se na istoku i zapadu sa dva jezička zemlje, koji su joj nekada pripadali i koje je predala Turskoj da bi okončala razmirice sa Mletačkom Republikom; na sjeveru se graniči sa Bosnom, a na jugu sa Jadranskim morem. Prestonica joj je Dubrovnik. Ovaj grad nadvisuje brdo Sveti Srđ (St Serge), koje su utvrdili Francuzi.

Stanovništvo oblasti

Stanovništvo oblasti broji između 30 i 40 hiljada ljudi; podijeljenih u četiri klase; postoje plemići, građani, narod i kmetovi.

Proizvodi ove oblasti

Glavni proizvodi ove oblasti su ulje i vino, ali žita nema osim za tri mjeseca godišnje; zato ga je vlada svake godine dovozila sa Sicilije ili Crnog mora da osigura opstanak naroda.

Pogled na događaje koji su vezani uz oblast Dubrovnika i okolne provincije

Jedan detalj o značajnim događajima koji su se nedavno desili u ovom kraju i oblastima koje ga okružuju.

Otkada se u Boki Kotorskoj saznalo da je Austrija predala Dalmaciju i bivšu mletačku Albaniju⁴⁾ Francuskoj i da će uskoro ovaj kraj biti pripojen Italijanskom kraljevstvu,⁵⁾ pravoslavni dio stanovništva, koji čini njegovu većinu, stvorio je plan da se pokori imperatoru Rusije. Vođa i duša ove zavjere bio je ruski agent sa sjedištem u Kotoru, Austrijski komandant, umjesto da se snažno suprotstavi pobunjenicima, učinio je da se zlo samo još više poveća upotrebljavajući protiv njih jedino polovične mjere.

Ulazak Francuza u Dalmaciju još više je povećao nemire, a dolazak u Boku austrijskog komesara, ovlašćenog da preda ovu pokrajinu Francuzima, naveo je pobunjenike da se više ne uzdržavaju. Ustvari, nije više bilo vremena za gubljenje; general Molitor bio je već u Makarskoj sa tri hiljade ljudi spreman da uđe u pokrajinu Boke, prolazeći preko teritorije Dubrovnika, sve je već bilo predviđeno, sve je bilo proračunato i uspjeh poduhvata nije mogao izostati, da ga nije sasvim poremetila slabost austrijskog komesara. Ovaj čovjek plašio se pokreta pobunjenika i jednog odreda Crnogoraca koji su došli u pomoć ustanicima, te je u jednom trenutku svoje slabosti predao pobunjenicima sve tvrđave ove oblasti, koje je trebao ostaviti Francuzima.

Jedan ruski ratni brod nalazi se usidren u pristaništu Herceg-Novog. Austrijski garnizon jačine šest do osam stotina ljudi ukrcao se na palubu broda i nekoliko dana kasnije bio transportovan u Trst, dok je komesar, bilo ne vjerujući Rusima, bilo želeći da izgleda da je sve predao na silu, došao kopnom i to pješke u Dubrovnik, odakle se uputio generalu Molitoru u Dalmaciju. A kada su sve tvrđave bile napuštene, jedna delegacija, sastavljena od najviđenijih ljudi iz oblasti, uputila se do komandanta ruskog broda i objavila mu da se ovaj kraj podvrgava imperatoru Rusije.

Okupacija Boke od strane Rusa, oko sredine marta 1806.

Dvije stotine ruskih vojnika iskrcao se zatim u Boki i zauzelo tvrđave u ovoj pokrajini; upućeno je traženje za nove trupe sa Krfa; okupljeni su svi građani stasali za oružje; omogućen je dolazak velikog broja Crnogoraca; uspostavljen je logor na prevoju Debeli Brijeg, koji je zatvarao jedini prolaz preko koga su Francuzi mogli krenuti na njih. U isto vrijeme, crnogorski Vladika i ruski agent pisali su vladi Dubrovačke Republike prijeteća pisma, u kojima su im najavljujivali da će, ako Dubrovčani propuste prolaz za Francuze, pokoriti ih sa svim svojim snagama. Dubrovčani uplašeni ovim pri-

4) Imenom »Mletačka Albanija« nazivan je duže vremena region Boke Kotorske u širem smislu, dakle, sa Budvom i Paštrovićima.

5) Ova predaja uslijedila je nakon bitke kod Austerlica i tzv. Požunskog mira, 26. XII 1805. godine.

jetnjama uputiše generalu Molitoru jednu delegaciju, ovlašćenu da mu prikaže pravo stanje stvari i da ga zamoli da prekine svoje napredovanje.

Izvještaj delegata učinio je izvjestan utisak na razboritost generala, ali on nikako nije htio vjerovati da su se stvari razvile do te mjere budući da je upravo primio pismo od austrijskog komesara, datirano iz Herceg-Novog, u kome mu ovaj javlja da su zapravo postojali neki meteži, ali da je njegovo prisustvo već uspostavilo red i mir. Komesar je ovo pismo pisao generalu Molitoru sutradan po svom dolasku u Herceg-Novi; nije stoga moguće shvatiti ni zašto ni kako se on tri dana kasnije osjetio obaveznim da kapitulira pred pobunjenicima. Pošto je potpisao kapitulaciju, komesar je napisao još jedno pismo generalu Molitoru, a to je pismo bilo dostavljeno generalu u trenutku kad je ovaj htio krenuti iz Makarske da stigne u Dubrovnik. Ovo pismo je promijenilo preduzete mjere: otišao je za Zadar, gdje je nekoliko dana kasnije stigao i komesar.

Ruska eskadra ulazi u Jadran

Poslije okupacije Boke, koja je uslijedila oko sredine mjeseca marta 1806. godine,⁹⁾ ruska eskadra sa Krfa jačine 7 linijskih brodova, 3 fregate, više brikova i drugih manjih jedinica, ušla je u Jadran. Jedan bojni brod i jedna fregata usidrili su se pred Herceg-Novim; jedna fregata i jedan bojni brod su se držali krstareći oko visine Dubrovnika, jedna fregata je došla na sidrište dubrovačke luke Gruž, a pet bojnih brodova sa više malih jedinica uputili su se prema ostrvu Korčula da ga zauzmu.

Rusi zauzimaju Korčulu

Uskoro su Rusi napali Hvar na kome su se stalno smjestili. Ovi događaji zbivali su se tokom mjeseca aprila 1806.

Početkom mjeseca maja (iste godine) jedan odred Francuza jačine tristo ljudi iskrcao se na Korčulu, iznenadio ruski garnizon koji je bio u mjestu i zarobio ga; no već sutradan po ovom sjajnom poduhvatu dva ruska broda su se usidrila u kanalu Korčule i opazivši da je mjesto zauzeto, odmah su se postavili u položaje za napad. Francuzi pak, jednim manevrom koliko lukavim toliko i srećnim, uspjeli su da se prebace na Pelješac (Sabioncello), odakle su prešli na Neretvu (Narenta).

Sredinom istoga mjeseca ruska eskadra, ne mogući zadržati Hvar, povukla se u Kotor. Samo jedan brod ostao je u kanalu Korčule, a jedna fregata na ulazu u luku Gruž, na jednu milju od Dubrovnika.

⁹⁾ Tačan datum ulaska ruske eskadre u Boku Kotorsku je 4. III 1806.

Dolazak generala Lauristona u Dubrovnik

Takvo je bilo stanje stvari kada je general Lauriston na čelu hiljadu ljudi započeo osvajanje dubrovačke teritorije. Iskrcao se u Stonu (Stagno) 25. maja. Na ovom značajnom položaju ostavio je tri stotine ljudi pod komandom generala Delgorgues-a, a samo se sa ostatkom uputio ka Dubrovniku u koji je ušao 27. maja sa oko sedam stotina ljudi. Trupe iz Dalmacije su postepeno pristizale u Ston, a general Delgorgues ih je upućivao u Dubrovnik, tako da je tri ili četiri dana kasnije general Lauriston imao pod sobom hiljadu dvjesto ljudi. Tada je napravljen slijedeći raspored: jedan odred od tri stotine ljudi upućen je u Cavtat (Vieux-Raguse), a jedan drugi iste jačine u Konavle (Canali). Jedna četa upućena je na greben Lokrum (La Croma), gdje je postavljena jedna baterija; upućene su trupe u Gruž (Gravosa) i na Omblu (Ombla); jednom riječju, učinjeno je sve što se može uraditi u sličnoj situaciji.

Crnogorski vladika i ruski agent, koji su plašili Dubrovčane da će napasti na njih ako naprave prolaz Francuzima, održali su svoju riječ. Kada se u Herceg-Novom čulo da su Francuzi u Dubrovniku, veliki broj Crnogoraca, Bokelja i Morlaka, potpomognut sa nekoliko stotina Rusa, raširio se po ravnici Konavala. Dubrovački seljaci su prostavljali su se najezdi ovih varvara braneci se sa prilično hrabrosti, ali su se morali pokoriti broju.

Mali francuski odred povukao se u Cavtat (Vieux-Raguse). Ovo se desilo 2. juna. Sutradan su počeli napadi i na ovaj novi položaj, pa iako se postiglo to da je neprijatelj u dva navrata odbijen, moralo se 6. juna povući u Srebrno (Breno). Ovaj položaj branio se 3 ili 4 dana, ali približavanje ruske eskadre koja se usidrila na sidrištu Srebrnog kao i broj neprijatelja koji je svakodnevno rastao prisilili su konačno Francuze da se povuku na Brgat (Bergato). Neprijatelj se odmah raširio u ravnici Srebrnog, no dok je bio zabavljen sa pustošenjem toga kraja, došle su nove trupe u Dubrovnik i evo kakva je bila jačina naših snaga: 1100 ljudi na uzvisini Brgat, 150 na grebenu Lokrum, 300 u samom gradu, a 400 u Gružu, Lapadu (Lapad) i na Ombli. Neprijatelj je bio tri puta brojniji, ali on nikada ne bi probio naše linije da nije prešao na tursku teritoriju.

Događaji 17. juna

Dana 17. juna bili smo napadnuti na položaju Brgat od 2000 Crnogoraca, 1000 Bokelja i 1500 Rusa. Nas je bilo svega 1100, a branili smo jednu liniju otprilike jedan lij dugačku.⁷⁾ Rusi su nas napadali sa čela, a Crnogorci, pošto su prešli preko turske teritorije, sručili su se na nas s leđa. Bili smo stoga prisiljeni da napustimo sve naše položaje i da se povučemo u grad. Neprijatelj se pojavio uskoro na svim visovima koji dominiraju gradom i tu postavio baterije. Pozvane su nove trupe iz Kotora, a grupe Crnogoraca, privučene nadom

⁷⁾ Lij je francuska mjera za dužinu.

u pljačku, pridružile su se onima koje su tu već bile. Eskadra se primakla gradu. Najzad, tri ili četiri dana po onom nesretnom događaju od 17. juna, bili smo opsjednuti sa kopna od strane 8—10 hiljada ljudi i blokirani s mora od sedam linijskih brodova, tri fregate, više brikova i velikog broja manjih brodića, kako ruskih, tako i bokeljskih i crnogorskih.

Sutradan po onom nesretnom događaju ruska eskadra se primakla do grebena Lokruma, tu iskrcala pet stotina ljudi i napala taj važan položaj. Da nije neprijatelju odmah odgovoreno, grad bi bio bespovratno izgubljen, no oni su na sreću bili potučeni i prisiljeni na ukrcavanje.

General Molitor oslobađa grad 6. jula

Tada je započelo bombardovanje grada, a poslije 20 dana opsade i 15 dana bombardovanja, kad smo već počeli da u svemu oskudijevamo, pojavio se na čelu svoje divizije general Molitor, protjerao neprijatelja i oslobodio grad.

Rusi su se tada povukli u Kotor, a Francuzi su preuzeli sve njihove položaje. U međuvremenu je objavljen ugovor o miru što ga je sklopio gospodin D'Oubril, pa se ostalo na tome da se obustave neprijateljstva do konačne ratifikacije mira.⁸⁾ Za vrijeme toga primirja stigao je u Dubrovnik general Marmont.

Dolazak generala Marmonta u Dubrovnik

Ovo se desilo u mjesecu avgustu. On je preuzeo komandu nad trupama, koje su do tada bile pod generalom Lauristonom, zatim je naredio da dođu nove trupe iz Dalmacije, pa kada je sakupio korpus od 8—10 hiljada ljudi ušao je u Konavle, utvrdio luku Molunat i naredio uspostavljanje jedne baterije na rtu Oštro (Ostro) koji zatvara Kotorski kanal. Da je uspio postaviti tu bateriju, ruska eskadra koja se nalazila na sidru u ovom Kanalu bila bi blokirana; stoga su se Rusi tome suprotstavili i jedan dio njihove eskadre usidrio se na sidrištu Srebrnog da bi prekinuo morsku komunikaciju između Dubrovnika i Cavtata. Njegova visost general Marmont morao je tada narediti povlačenje. Razrušene su baterije u Moluntu, bačena je u more artiljerija i potopljeni na dno transportni brodovi koji nisu mogli izaći iz luke Molunta da ne bi bili zarobljeni⁹⁾ i sve snage su se povukle u Cavtat.

Veliki broj Crnogoraca, podržan kojom stotinom Rusa, spustio se odmah u Konavle, ali se glavnina neprijateljskih snaga, sastav-

⁸⁾ Radi se o preliminarnom miru od 20. VII 1806. godine.

⁹⁾ Izgleda da su ti topovi pronađeni u jednoj od akcija Pomorskog muzeja JAZU u Dubrovniku i danas izloženi u njegovim salama.

ljena od 5 hiljada Rusa, 3 hiljade Crnogoraca i 2 hiljade Bokelja, ulogorila u dolini Sutorine (Sutorina) pored Herceg-Novoga. Njegova visost general Marmont, obaviješten o pokretima neprijatelja, krenuo je na njih i pošto ih je potpuno porazio, produžio je za Herceg-Novi; pošto je zauzeo predgrađe ovog grada i zapalio nekoliko kuća, ne videći više neprijatelja u polju, vratio se polaganom u Dubrovnik.

Rezultati ovog događaja, koji se odigrao 2. oktobra, bili su izuzetno važni. Bokelji su s bolom u srcu gledali svoj opustošeni kraj i počeli da se odbijaju od Rusa, a Crnogorci, žaleći se da nisu bili podržani u svojoj akciji, skoro svi su se povukli u svoje krajeve. Njegova visost general Marmont na svom povratku u Konavle utvrdio je visove koji dominiraju Dubrovnikom, postavio baterije na ostrvima Daksa (Daxa), Koločep (Calamotte) i Olipa (? Mezzo) da se osigura pomorska komunikacija Dubrovnik — Ston; ostavio je u Dubrovniku tri hiljade ljudi i sredinom novembra otišao u svoj glavni stan u Splitu.

Austrijski konvoj

Za vrijeme opsade Dubrovnika jedan austrijski konvoj od 30 brodova sa tri hiljade ljudi austrijske vojske pod komandom generala Bellegarde-a usidrio se u Korčulanskom kanalu. Poslije deblokiranja konvoj se približio Dubrovniku, a za vrijeme ekspedicije generala Marmonta u Konavlima pokušao je general Bellegarde da uđe u pristanište Cavtata i da iskrca svoje trupe u ovaj maleni grad. Međutim, njegovo iskrcavanje osujetili su Rusi, pa se konvoj vratio na početnu poziciju, odakle je kasnije ušao u pristanište Šipana (Jupane), malog ostrva na šest lija¹⁰⁾ od Dubrovnika, gdje se još uvijek nalazi.¹¹⁾

Sredinom mjeseca oktobra jedna ruska eskadra jačine pet linijskih brodova, jedna fregata i više brikova i drugih manjih brodića, izašla je iz Kotorskog kanala, uputila se na ostrvo Korčulu, napala ovo ostrvo i zauzela ga.

Ova eskadra brojila je tri hiljade ljudi jurišnih trupa i tri do četiri stotine Bokelja ili Crnogoraca.

Sadašnje stanje stvari u Dubrovniku

Prema sadašnjem stanju stvari nije potrebno strahovati za Dubrovnik. Sve dok se može dovlačiti živež iz Turske i dok se čuvaju dvije utvrde izgrađene na uzvisini Svetog Srđa (St Serge), neprijatelj neće napasti ovo mjesto.

¹⁰⁾ Vidi za lij bilješku 7.

¹¹⁾ Ovaj podatak je relativno nov, a pomogao bi konačnu dataciju čitavog dokumenta kao »terminus post quem non«.

Linija francuskih trupa se proteže od Dubrovnika do Stona, te malim ostrvima Daksa, Koločep i Olipa (?), koja su utvrđena; komunikacije između ove dvije tačke su slobodne kako po kopnu, tako i po moru, ali je ostatak dubrovačke države napušten.

Dubrovačka mornarica

Dubrovačka mornarica broji tri stotine trgovačkih brodova. Svaki onaj koji bi se kleo u snagu i bogatstvo naroda na osnovu broja brodova, grdno bi se prevario. Ja se lično usuđujem tvrditi da je ova mornarica, zaista ogromna za jednu tako malu zajednicu, uništila ovaj kraj. Konačno se uvidjelo to da je, pošto je ona prestala da uživa onu sigurnost koju je do tada uživala za dugo vremena, najednom nestalo bogatstvo ovog naroda. Budući da je njegova baza bila slaba i nesigurna, ni prosperitet nije bio ni siguran ni trajan. Dubrovčanima su preostali samo njihovi brodovi da ih ponude umjesto otkupa, a pošto im je uskraćeno i to preimućstvo, bili su bespomoćno uništeni.

Trgovina

Trgovina koja je ranije postojala bila je utemeljena na jednoj mnogo solidnijoj bazi. Mornarica je ranije bila sastavljena od 50 do 60 brodova, a sredstva koja su kasnije tako neumjesno upotrebljavana za gradnju brodova, služila su im za održavanje veoma žive trgovine sa Turskom, koja je bila izvor stvarnog bogatstva i prosperiteta ovoga kraja. Umjesto toga, u ovo posljednje vrijeme, njegov očigledni prosperitet bio je samo posljedica nekoliko sretnih okolnosti koje su prekinute bez da ih se moglo unaprijed spoznati ili spriječiti.

Pa ipak, i pored svih nedaća koje su ih zadesile, pored svih gubitaka koji su naišli, ako bi se postavilo na čelo njihove vlade nekoliko ljudi dovoljno bistrih da stvore planove i korisne reforme i dovoljno snažnih da bi ih sproveli u djelo, ovaj kraj bi se opet mogao podići; međutim, trebalo bi pronaći mogućnost da se mornarica smanji na 50 brodova, da se obnovi trgovina sa Turskom, da se ukine ropstvo kmetova, potpomogne zemljoradnja, zaštite korisne ustanove, a iznad svega da se nastoji povećati stanovništvo dovođenjem katolika, turskih podanika, da se u ovom kraju nasele; na kraju, moglo bi se tvrditi da se kroz deset godina možda ne bi osjećalo svo zlo što ga je pretrpio.

Solane

Solane u Stonu, koje bi trebalo popraviti, pomogle bi takođe Dubrovčanima da održavaju naprednu trgovinu sa Turskom.

Dubrovačka vlada je osjećala donedavna važnost ove trgovine i postavila je posebnog intendanta za so da radi na opravci solana u Stonu. Ovaj čovjek je u tom smislu napravio jedan veoma dobro zamišljen plan, ali daleko iznad mogućnosti Dubrovčana. Zatražio je milion franaka za troškove rada i izvjestan broj radnika, koje nije mogao snabdijevati. Stoga nije ni izveden nego sasvim mali dio njegovog plana, a ostatak se napustio uz gubitak sredstava.

Porez koji se plaća Porti

Dubrovačka Republika je pod zaštitom Porte (Porte), kojoj plaća 80 hiljada franaka svake treće godine; za uzvrat, ne samo da njeni podanici imaju sva prava u Otomanskom carstvu, već i konzuli koje ona ima po čitavom Levantu (Levant) imaju pravo da ubiraju dva procenta od svake robe, pa čak i one koja pripada Turcima, samo ako se ukrcava na brodove njihove nacionalnosti.

Raspoloženje stanovništva

Dubrovčani od sveg srca vole Francuze, a mrze Ruse, ali nevolje koje su izdržali, stanje nesigurnosti u kojem su sada i sudbina koja ih očekuje, baca ih u očajanje. Svi pametni ljudi koji iskreno vole svoju domovinu, žele da vide svoj kraj ujedinjen sa kraljevinom Italijom, a ovo ujedinjenje bilo bi korisno i za Italiju i za dubrovački kraj.

Za Italiju ovo bi bilo korisno i stoga što provincije Dalmacija i bivša mletačka Albanija neće više biti razdvojene nekom nezavisnom državom, već veoma slabom i prema tome pod uticajem država koje je okružuju, a i stoga što Dubrovnik može postati glavno stovarište za trgovinu sa Bosnom i Srbijom i centralno sjedište bivše mletačke Albanije. Ovo ujedinjenje bilo bi zaista korisno i za Dubrovčane, pošto se u sadašnjem stanju stvari pojavljuje jedan veoma težak razdor u administraciji ovog nesretnog kraja: plemići izgleda da ne žele da se više miješaju u poslove uprave, trgovci su nesigurni u sudbinu koja ih očekuje, a narod je bespomoćno uništen nedaćama rata.

O BOKI KOTORSKOJ

Bivša mletačka Albanija, koja se obično zove Boka Kotorska

Njena veličina

Ovaj kraj ima 80 milja dužine i 10 milja širine. Graniči se na istoku sa turskom Albanijom, na sjeveru i zapadu Crnom Gorom, a na jugu Jadranskim morem.

Naseljenost

Stanovništvo broji oko 40 hiljada ljudi podijeljenih u tri klase: plemića, trgovaca i kmetova. Najveći dio stanovništva ispovijeda pravoslavnu vjeru, ali katolici su bogatiji.

Njena mornarica

Njena mornarica je sastavljena od više od 200 trgovačkih brodova.¹²⁾

Kotor, veoma utvrđen grad, sjedište je čitave pokrajine. Glavni proizvod ovog kraja je vino.

Okupacija ovog kraja od strane Rusa

Rusi su okupirali ovaj kraj sredinom mjeseca marta 1806. godine.

Njihove kopnene snage

Snaga kopnenih trupa koje oni u ovom kraju drže broji oko 5 hiljada ljudi.

Njihova eskadra

Njihova eskadra sastavljena je od sedam linijskih brodova, četiri fregate, više brikova i većeg broja manjih brodova.

Viceadmiral Senjavin (Seynavin) je glavnokomandujući kopnenih i pomorskih snaga.

ISTRA

O Istri

Ovaj kraj je odvojen od Dalmacije zalivom Kvarnera (Carnero). Zrak je ovdje nezdrav i čitav kraj je slabo naseljen, ali zemljište je dosta plodno i daje žito, vino i iznad svega ulje.

Blizina Trsta (Trieste) i Rijeke (Fiume) daje mu mogućnosti da održi svoju trgovinu uprkos nedaća rata

¹²⁾ Ovo je veoma značajan podatak. Inače, zna se da je Boka Kotorska u 1805. godini imala ukupno 396 brodova i to: 28 nava, 127 brikova, 77 pulaka, 26 tartana, 129 pjelega, kao i 8 goleta sa 3.628 zaposlenih pomoraca. Vidi: Pomorska enciklopedija, sv. 4, str. 509.

BOSNA

O Bosni

Ova pokrajina Otomanskog carstva okružena je na sjeveru Mađarskom, na jugu Albanijom, na istoku Srbijom a na zapadu Hrvatskom i Dalmacijom. Pokorio ju je Mehmed II (Mahomet II) 1460. godine.¹³⁾ Od ovog vremena najveći dio stanovništva prigrlio je muhamedansku religiju. Oni pak koji se nisu htjeli odreći svoje vjere, prevedeni su u status kmetova. To su nesretnici koji obrađuju zemlju, ali nemaju ničega svoga u vlasništvu i vode život hiljadu puta gori od smrti.

Raspoloženje stanovništva

Tako nije čudno što su oni veoma nezadovoljni Turcima. Ja lično mislim da bi se oni rado pokorili onome koji bi ih htio osloboditi njihovog jarma. Najveći dio kmetova ispovijeda katoličku vjeru, pošto je prije turske okupacije Bosne to bila glavna religija.

Sadašnje stanje stvari u Bosni

Bosna je veoma plodna žitom; nepregledna polja hrane veliki broj stoke; rijeke koje je presjecaju u svim pravcima olakšavaju trgovinu; međutim, pod jednom vladavinom kakva je ova turska, ova pokrajina, koja bi postala još interesantnija kada bi bila pravilno upravljena, samo je jedan divlji kraj, koji na prvi pogled izgleda naseljen medvjedima, a ne ljudima.

SRBIJA

O Srbiji

Srbija je na sjeveru ograničena Dunavom i Savom (Danube et Save), na jugu Albanijom i Makedonijom, na istoku Bugarskom, a na zapadu Bosnom.

Plodnost njenog tla

Ona je neizmjerljivo plodna, iznad svega žitom.

Ako bi ruskoj armiji generala Michelsona uspjelo da se spoji sa armijom Crnog Đorđa (Zarni Georges) za koju se kaže da broji 60 hiljada ljudi, Bosna bi lako mogla biti zauzeta, a tada bi Dalmacija postala gladna. Ali treba se nadati da ova poslednja pobjeda, izvojevana nad Rusima od strane Njegovog veličanstva,¹⁴⁾ neće dozvoliti

¹³⁾ Tačna godina pokorenja Bosne je 1463. godina.

¹⁴⁾ Radi se o bitki kod Austerlica, 2. XII 1805. godine.

armiji generala Michelsona da pređe Dunav, a daće vremena Turcima da ujedine svoje snage da bi makar odbranili prelaz preko ove rijeke.

CRNA GORA (MONTENERO)

Oblast Crne Gore

Ovaj kraj je ustvari samo jedan lanac planina koji se diže na jednu milju od Kotora i proteže se sve do granice sa Makedonijom.

Podjela njenog stanovništva na dva dijela

Stanovnici su podijeljeni na dva dijela, odnosno na one koji su potčinjeni Porti i na one koji polažu na to da su nezavisni. Prvi su prilično brojni i ispovijedaju muhamedansku vjeru.

Jačina dijela povezanog sa Rusima

Drugi dio čini jedno pleme od 20 do 30 hiljada duša, koji ispovijedaju pravoslavnu (greque) vjeru i žive kao odmetnici. To su oni isti koje su Rusi naoružali protiv Francuza. Ovi odmetnici imaju vođu koga zovu guverner (gouverneur). Manji vođe, koje oni zovu serdari (serdars), postavljeni u svim selima predvode ih kad prave napade na svoje susjede. Ali budući da su izuzetno pobožni, to na njih ima najveći uticaj njihov vladika (évêque), koji vlada nad njima sa autoritetom i snagom utoliko većom što je bazirana na vjeri.

Ovaj kraj je duboko urezan u područje vladanja skadarskog paše (Pachà de Scutari). Ako bi se uspjelo podmititi ovog pašu, bilo bi ih moguće ubrzo pokoriti. Čuveni skadarski paša Bušakli (Bouchakly) i otac ili stric vladajućeg paše napravili su plan da ih pokore i bili bi ga bez sumnje izveli, da nije crnogorski vladika, koji ga se bojao, učinio da ga ubiju.¹⁵⁾

O crnogorskom vladiki

Crnogorski vladika rodio se u ovom kraju, ali je obrazovanje primio u Beču.¹⁶⁾ Postao je vladika u starosti od 30 godina. Putovao je zatim u Rusiju, odakle se vratio u svoj kraj i tu igra glavnu ulogu već dugo vremena. Zove se Petar Petrović (Pierre Petrovich), ali ga zovu vladika (Vladika), što znači biskup. Star je oko 50 godina, a

¹⁵⁾ Mahmud-paša Bušatlija bio je vezir u Skadru 1779-96. godine. Poginuo je 22. IX 1796. godine u bitki s Crnogorcima na Krusima, a glava mu je donešena na Cetinje.

¹⁶⁾ Netačno, pošto je vladika Petar I završio škole u Rusiji od 1762-66. godine i tek onda rukopoložen za vladiku.

kažu da dobija platu od Rusije, od Austrije i od Porte, ali da podjednako obmanjuje sve ove sile.

Nepovjerenje Rusa u vladičine obzire

Ono što je sigurno je to, da izgleda da su Rusi poslije izvjesnog vremena prestali da mu vjeruju, i da su ga pod izgovorom najvećeg poštovanja zadržali u Kotoru kao taoca.

Njegov karakter

Bilo što bilo, to je veoma vješt čovjek, lukav, vrijedan, sklon spletki, sposoban da uradi sve samo da stigne na svoj cilj. Stoga i nije začuđujuće što on igra tako veliku ulogu među ljudima tako surovim i tako divljim kao što su Crnogorci.

TURSKA ALBANIJA

O turskoj Albaniji

Turska Albanija graniči se na istoku sa Makedonijom i Tesalijom, na sjeveru Bokom Kotorskom i Bosnom, na jugu Livadijom, a na zapadu zalivom Venecije.

Ova pokrajina podijeljena je u dvije oblasti: Skadar (Scutari) i Janjina (Janina). Od njenih rijeka najpoznatija je Delichi, poznata u starini pod imenom Aheron.¹⁷⁾ Ovdje se srijeću brojna jezera, među kojima i Skadarsko, i više planina od kojih su najpoznatije Akro-keraunijske ili Himerino brdo (Acrocerauniennes ou mont de la Chimere). Tlo je veoma bogato plodovima, a posebno prekrasnim vinima. Stanovnici su visoki, jaki, veoma hrabri, neumorni i veoma dobri vojnici. Glavna vjera je muhamedanska. Francuska ima u ovom kraju dva konzula i to jednog u Skadru i drugog u Janjini.

Himerioti

Stanovnici Himerijskih planina sačinjavaju jedan narod od 20 do 30 hiljada duša. Ovaj mali kraj je uključen u oblast skadarskog paše. Oni su nezavisni, a bave se gusarenjem, pa su takođe divlji kao i Crnogorci.

¹⁷⁾ Nejasno je o kojoj se rijeci ovdje radi, no najvjerovatnije je da je to Drim, najveća albanska rijeka, koja izvire u Jugoslaviji, a uliva se u Jadran južno od Skadra, dok jednim krajem uvire u rijeku Bojanu kod Skadra.

Sulioti s druge strane čine jedan narod od oko 20 hiljada duša. Bili su nezavisni, ali ih je pokorio janjinski paša. Njihov kraj je uključen u oblast janjinskog paše.

* * *

Vrijednost gornjeg spisa nije niti izdaleka u njegovoj akribičnosti i nesumnjivoj istorijskoj istini, niti u njegovoj jezičnoj ljepoti ili estetskoj analizi, već u tome što predstavlja nepatvoreni iskaz jednog savremenika i očevica, o sudbonosnim danima ljeta 1806. godine, kada je šačica Crnogoraca i Bokelja, potpomognuta snagama Rusa, iako to u očima pisca ovog spisa predstavlja čitav korpus od 8—10 hiljada ljudi, pokazala u borbama protiv regularnih trupa francuske napoleonove vojske, izvježbane i prekaljene u brojnim okršajima širom Evrope, kako se ne samo brani sopstvena nezavisnost od mijesanja izvana, od opasnosti porobljivanja, već i kako se protiv mača podiže mač, kako se proslavljeni francuski grenadiri prisiljavaju na povlačenje i grčevitu odbranu.

S druge strane, čitav niz opservacija o značajnijim ličnostima toga doba, a u prvom redu o mitropolitu Petru I Petroviću, zatim prikazi skoro svih naših krajeva osim Slovenije, Hrvatske i Makedonije, prikazi dosta naivni i neautentični no zato interesantni kao pokazatelj nivoa i kvantuma poznavanja naših krajeva na evropskom zapadu toga doba — sve to čini od ovoga spisa prvorazrednu istorijsku literaturu, utoliko dragocjeniju što nam upravo za ovaj period gotovo u potpunosti nedostaje.

Résumé

DEUX TÉMOIGNAGES DE LA RÉGION DE BOKA KOTORSKA AU COMMENCEMENT DU XIXe SIÈCLE

Jovan MARTINOVIĆ

Pendant les recherches scientifiques à Venise, au mois d'avril 1970, parmi les autres documents très importants pour l'histoire de Boka Kotorska, nous avons trouvé dans la bibliothèque du Musée Naval de Venise (Museo Storico Navale) deux manuscrits datants des commencements du XIXe siècle, avec les données directement lieux à cette région. Malheureusement, aucun des eux n'est ni signé ni daté, mais par le contenu et les affaires décrites il est possible évaluer qu'ils ne sont plus agés de l'occupation française de Boka Kotorska (1807—1814).

Premier document port le titre «Popolazione della Dalmazia ed Albania» et le numero A-114 (vieux numero 7856) de la bibliothèque du Musée Naval. Il est écrit à la langue italienne et il contient le dénombrement de la population de Boka Kotorska et Paštovići, quelle région a fait le cinquième département à la distribution administrative de la Dalmatie de l'époque.

Deuxime document est plus important par l'abondance des données des commencements du XIXe siècle. Il est enregistré à la bibliothèque du Musée Naval sous numero A-115 (vieux numero 7855). Le titre du manuscrit, écrit en français, est «Tableau de la Dalmatie, de Raguse et de Cataro». Ce document, outre la description très concise, mais pas moins interesante de la côte adriatique et des parties interieures du notre pays au commencement du XIXe siècle, contient aussi la description des événements au temps de l'intervention militaire russe sous amiral Senyavin à Boka Kotorska et des tentatives d'armée française de Napoleon d'accuper sette région, alors les luttes autour Dubrovnik et expédition russe contre Dalmatie (mars-octobre 1806).